

Rudolf Kučera FILOSOFICKÉ KOŘENY POLITICKÉHO ROZHODOVÁNÍ

Ústí nad Labem (Filozofická fakulta
Univerzity Jana Evangelisty Purkyně)
2014, 204 str.

O knize Rudolfa Kučery *Filosofické kořeny politického rozhodování* se rozhodně nedá říct, že je málo ambiciózní. Autor si klade za úkol provést čtenáře dějinami demokracie a poukázat na její hodnotové a ideové základy. Nejde mu tedy pouze o to, jakou podobu měly různé historické demokracie, ale především o to, co za nimi v jednotlivých případech stálo a stojí.

Kniha je napsána čtivě a svižně a již z prvních stránek je zřejmá nejenom její základní ambice, nýbrž také „nepřítel“, vůči němuž se autor ve zbytku knihy bude vymezovat. Jím je „vědecký totalitarismus“, „empirická politologie“, tzv. Rejstřík informací o výsledcích (RIV) a důraz na „impakt“ v současném akademickém světě (9–12).¹ Je nutno podotknout, že pro autora se tyto tři fenomény skutečně slévají do jednoho. RIV a důraz na impakt jsou jenom symptomem ideové prázdnoty empirické politologie, která „své možnosti pochopení současných politických událostí, které by bylo přínosem pro poznání a jednání, již téměř vyčerpala“ (10). Hodnotově neutrální zkoumání demokracie opírající se o její technické stránky, které empi-

rická politologie provozuje, sice může podle autora vyprodukovat velké data-sedy a množství publikací uznatelných v RIVu, avšak skutečnému světu nikdy nemůže porozumět – taková ambice je „hybris rozumu“ (12). Víra v možnosti technického uchopení politiky stojí podle autora rovněž za totalitarismem a v současnosti i za „řízenými demokraciemi“ putinovského střihu. Ty také představují jediné ideově vyprázdňenou a technokratickou iluzi vládnutí bez hodnot.

Proti těmto tendencím se autor snaží postavit analýzu filosofických zdrojů současné demokracie, jejího ideového a historického kontextu a hodnotového ukotvení. V první polovině knihy proto autor postupuje víceméně historicky. Začíná analýzou řecké a římské demokracie, aby na ni navázal komentářem k politickému vývoji v Americe, Francii a Anglii v 18. a 19. století. Právě v rámci těchto úvah jsou identifikovány základní prvky demokratického vládnutí a rovněž nebezpečí, která jsou s tímto způsobem vlády spojena.

Základem demokracie je dle autora politická reprezentace, vycházející „z filosofického vidění světa člověka, v němž je každý nezávislou a svéprávnou osobností“ (19). Občané rozhodují většinou, přičemž si jsou politicky rovni. Právě tento způsob vlády byl klíčovou inovací řeckého světa. Byl tím, co umožnilo Řekům úspěšně se bránit proti orientálním tyraním. Demokratické rozhodování řecké *polis* se přitom opíralo o silné předpoklady. Tím nejdůležitějším z nich byla „poli-

¹ Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzované knihy.

tická jednota společenství“ (49). Řekové neznali rozdělení moci a rovnováhu mezi jednotlivými institucemi. Demokratické shromáždění rozhodovalo o všem a jeho vůle byla vůlí celku. Lid byl proto v pravém slova smyslu suverénní.

Suverénní většinové rozhodování se však podle autora „váže na jistou společenskou homogenitu a především pak politickou jednotu“ (54). Jestliže hlasující občané netvoří silný politický celek hledící na veřejné blaho, vzniká riziko tyranie většiny. Francouzská revoluce a vývoj, který po ní následoval, je silným varováním, že tato možnost je v rozštěpených společnostech vždy otevřená. Nelze vyloučit, že politická špička vzešlá z demokratického hlasování bude vydávat své zájmy za obecnou vůli, přičemž situace může lehce sklouznout až k teroru, jaký rozpoutali jakobíni.

Druhým rizikem demokracie je podle autora využití jejích mechanismů k nastolení sametového despotismu a v konečném důsledku k potlačení demokracie samotné. Autor tu analyzuje příklad Francouzské revoluce v roce 1848. Vnitřně rozdělená francouzská společnost té doby nebyla schopná demokraticky najít smířlivé politické řešení svých problémů. Výsledkem byl bonapartismus Napoleona III., jež autor definuje jako „systém osobní vlády, který je schopný překlenout rozdělení společnosti a vytvořit jediné mocenské centrum“ (71). Odhaluje tak slabinu demokratických režimů, kterou pak využil také fašismus, se strašlivými důsledky pro evropský kontinent a celý svět.

Jak autor upozorňuje, právě v těchto krizích demokratické vlády se uka-

zuje její klíčový problém. Ten spočívá v možném antagonismu mezi obecným a partikulárním dobrem a mezi společenskou jednotou na jedné straně, a její možnými rozštěpeními na straně druhé. V řecké *polis*, která je politicky jednotná a existuje v ní silné povědomí o společném dobru, může demokratický systém fungovat příkladně. To nicméně není situace replikovatelná v moderních společnostech. Ty nutně obsahují silné partikulární zájmy a výrazná politická štěpení. Jednoduchá numerická většinová volba typu „vítěz bere vše“ je proto přinejlepším nevhodná, a přinejhorším dokonce nebezpečná, jak ukázal příklad francouzských revolucí z let 1789 a 1848.

Současné teorie demokracie proto čelí výzvě, aby nabídly takovou konceptualizaci, která bude citlivá k pluralismu a bude reflektovat rozdělení populace na různé segmenty. Kučera proto analyzuje filosofii Johna Stuarta Milla, kterého považuje za průkopníka této vize politického uspořádání. Mill „ukázal, že podstatou politiky není jen konflikt zájmů, nezakládá se jen na konkurenci a boji. Je také založená na hledání a nalézání konsensu, na dohodách v základních otázkách společnosti“ (79). Vítěz tedy nebere vše – podstatnou otázkou demokracie je zastoupení menšin a jejich pozitivní hlas při formování politického společenství a jejího směřování. Otázka, jak dosáhnout numerické většiny, se mění v otázku participace všech segmentů populace. Klíčovým slovem se stává dohoda, konsensus.

Analýzou Millových myšlenek začíná druhá polovina knihy, v níž politologické hledisko převažuje nad hlediskem historickým. Základem

této části textu je myšlení Arenda Lijpharta, jehož dva zkrácené články jsou integrovány do proudu argumentace. Lijphart navazuje na Milla a tvrdí, že proporční koaliční vláda je v konečném důsledku věrnější demokratickým ideálům reprezentace nežli jednoduché, většinové zastoupení. Proto rozvíjí teorii tzv. „konsociační demokracie“. Tu Kučera přejímá a považuje ji za klíčovou. Dokonce tvrdí, že „teorie konsociační demokracie je jedinou současnou teorií demokracie, která je jejím prokazatelně uskutečnitelným typem“ (134).

Konsociační teorie se zakládá na „odmítnutí většinového rozhodování“ (134). Jejím základem není politický boj o to, která ze zúčastněných stran přehlasuje ty ostatní, ale snaha o politickou jednotu. Jejimi příklady v současnosti jsou Irák, Bosna nebo Belgie. Tyto země jsou rozdělené permanentními společenskými bariérami, které jsou národní, náboženské nebo etnické. Úspěšná demokratická vláda proto musí tyto společenské tenze překonat. Základem není získat numerickou většinu – ta je v hluboce rozdělených zemích zbytečná, protože, jak autor upozorňuje, vláda většiny nad menšinou může jediné přispět k eskalaci napětí, které by mohlo skončit občanskou válkou. Cílem politiky se stává dohoda zástupců všech relevantních politických sil a vláda pomocí konsensu.

Kučera dále argumentuje, že v současnosti jsou typicky většinové demokracie jednoznačně na ústupu (159). Státy stále více preferují koaliční vlády, proporční systém voleb či decentralizaci. To podle autora ukazuje na jednoznačnou tendenci ve prospěch širokého konsensu na úkor politiky,

jíž dominuje zvolená většina. Většinová politika totiž vyžaduje homogenizovanou politickou kulturu, která v dnešních politických společnostech často neexistuje. Základem současné demokracie proto není hlasování a snaha dosáhnout numerické převahy v parlamentu. Je jí naopak snaha o reprezentaci různých zájmů existujících ve společnosti a o konsensus mezi nimi.

V poslední kapitole se autor snaží zkratkovitě rozvinout ještě jedno dělení demokracií: dělení na demokracie zavedené a křehké (171). V křehkých (fragilních) demokraciích nejsou demokratické instituce ještě natolik etablované. To se podle autora projevuje zejména v nezdravém propojení moci politické a ekonomické. Ve fragilních demokraciích je politická soutěž sabotována neprůhledným střetem zájmů byznysu a jednotlivých politických aktérů.

Kučerova kniha je zajímavá v několika ohledech. Představuje pokus o skutečně interdisciplinární uchopení povahy a problémů demokratických režimů. Historická analýza např. římských kurií a jejich role se střídá s politologickými typologiemi demokratických zřízení, s komentářem k současné české i zahraniční politice či s filosofickými úvahami o suverenitě či reprezentaci. Výsledkem je projekt, který má ambici překročit úzké mantinely těchto disciplín a nabídnout čtenáři komplexní pohled na danou problematiku.

Další předností knihy je fakt, že autor neváhá vstoupit do střetu a formulovat své myšlenky ostře, odvážně a bez zbytečné snahy o neutrální výklad. Kniha je tak protkána výroky

typu „pro Milla byla klíčovým pojmem svoboda, po níž údajně každý člověk bytostně touží, což byla typická liberální iluze“ (84). I když s citovaným závěrem osobně nesouhlasím, polemická povaha knihy je její jednoznačnou předností.

Problematika demokratických režimů bezesporu představuje pozoruhodné téma, přičemž nelze pochybovat o erudici, o níž se autor při jeho zpracování opírá. Nejsem si však jistý, zdali hlavní argument knihy může obstát v kritické reflexi. Pokud správně rozumím, autor se snaží ukázat, že většinové rozhodování v dnešních pluralitních společnostech nemůže fungovat, protože jejich efektivní správa vyžaduje reprezentaci a zapojení numerických menšin a jejich podíl na správě věci veřejných. Proto má být konsociační demokracie „jedinou současnou teorií demokracie, která je jejím prokazatelně uskutečnitelným typem“ (134).

Tento argument je možné držet až do momentu, kdy do něho vstoupí konsociační demokracie. Právě její analýza v knize zaujímá (pro mě nepochopitelně) prominentní místo. Konsociační demokracie, jak autor samotný ukazuje na příkladu Iráku (150–155), jsou specifickým typem politického uspořádání v zemích, kde existují permanentní a hluboké rozdíly mezi jednotlivými segmenty populace. Dalšími konsociačními demokraciemi uváděnými autorem jsou Bosna nebo Belgie. Situace v těchto zemích je definovaná národnostními nebo náboženskými rozepřemi. Potřeba zavést konsociační demokracii nastává v okamžiku, kdy mezi jednotlivými segmenty populace hrozí alespoň potenciálně konflikt, který může rozvrátit samotné politic-

ké společenství. Právě v této situaci je nutné, aby všechny relevantní politické síly spolupracovaly a tradiční role opozice byla eliminována. V tomto okamžiku je prvek většinového rozhodování plně nahrazen snahou o konsensus.

Zcela tedy chápu potřebu konsociační demokracie ve vnitřně rozvrácených společnostech. Proto také její teorie představuje nesporně zajímavou politologickou kategorii. Pokud však jde o filosofické kořeny demokracie, její přínos mi uniká. Jestliže se autor snaží hájit tvrzení, že v současné politice má hledání konsensu klíčový význam, potom nevidím žádný důvod analýzu konsociační demokracie vůbec do knihy zahrnovat – jedná se o extrémní příklad konsensuálního rozhodnutí vhodný pro vyhocené situace ve vnitřně rozdělených společnostech.

Je však možné, že autor se snaží hájit silnější tvrzení, totiž že téměř každá moderní společnost je tak hluboce politicky rozdělená, že nějaká verze konsociačního modelu se stává nutností. Tato pozice mi dokonce připadá interpretačně pravděpodobnější. Autor například tvrdí, že Česká republika „přestává být homogenním národním státem a v důsledku stále rostoucí polarizace společnosti se její politická struktura začíná rozpadat ve dvou směrech: na chudé a bohaté a na starší a mladší generaci“ (167). Tento rozpad proto motivuje přechod od většinové vlády k vládě konsensuální.

Pokud je však teze knihy postavená takto radikálně, neobstojí. Příklady rozhodování širokým konsensem, jež autor uvádí, jsou totiž založené na spolupráci silných a teritoriálně – při-

nejmenším do jisté míry – oddělených skupin: Vlámů a Valonů; Srbů, Chorvatů a bosenských Muslimů; nebo Kurdů, šiitů a sunnitů. To je situace, která v České republice a ani ve velké většině současných etablovaných demokracií jednoduše nenastává. K intenzivním názorovým střetům samozřejmě dochází. Z toho ale nevyplývá nutnost tyto střety systematicky konsensuálně překonávat. Populace České republiky a většiny demokratických zemí jistě je sociálně, nábožensky, vzdělanostně a jinak stratifikovaná. Aliance se však s každou otázkou mění (dělí se názory na evropskou integraci, církevní restituce či ochranu životního prostředí podle opozic „bohatí a chudí“, resp. „starší a mladší“?). Proto nevznikají permanentní menšiny se separatistickými sklony. A i když nastolíme otázku, která je sociologicky polarizační – např. pokud by „město“ a „vesnice“ nominovaly svého prezidentského kandidáta –, situaci lze stále řešit většinově, protože vítězství jednoho a prohra druhého nemají zásadní dopady na existenci daného politického společenství.

Kučera má jistě pravdu v tom, že stále méně států zapadá do politologické kategorie čistě většinových demokracií (tam, kde dominuje exekutiva, soupeří dvě strany, přičemž volby probíhají většinově v jednomandátových obvodech). S nástupem koaličních vlád proto vzniká nutnost kompromisů a politického vyjednávání mezi stranami ohledně zájmů, které reprezentují. Lze se však ptát, je-li tento posun nějak zásadní a kvalitativní a má-li jasný dopad na filosofické kořeny politického rozhodování. Autor nemůže tvrdit, že ve většinovém systému nemá kom-

promis a consensus svou roli. I ve většinových demokraciích mezi sebou navzájem soupeří frakce hlavních stran, které jsou odkázané na konsensuální rozhodování a kompromisy. Na druhé straně i koaliční vlády nutně reprezentují jenom některé zájmy, přičemž ty ostatní jsou zatlačeny do opozice a přehlasovány většinou, která vznikla. Hledání numerické většiny pomocí kompromisů a konsensu je fundamentální součástí demokratického rozhodování. Oba tyto faktory jsou nutné (pokud nenastanou skutečně extrémní podmínky jako v Iráku nebo Bosně, které vyžadují souhlas všech). Jestliže tedy Kučera argumentuje ve prospěch konsensu a proti numerické většině, prezentuje demokracii v pokřiveném světle. Hlavní argument knihy proto neobstojí, i když autor průběžně, při formulaci argumentu, dospívá k některým zajímavým závěrům.

V knize se však vyskytují i některé další problémy, nesouvisející s jejím hlavním argumentačním tahem. Jeden z nich se týká faktu, že Rudolf Kučera téměř zcela ignoruje anglosaskou politickou teorii. Okolnost, že se autor soustředí na německý intelektuální prostor, je samozřejmě v pořádku – je to legitimní rozhodnutí. Přesto samotné téma po zahrnutí alespoň některých anglosaských myslitelů vysloveně volá. Kniha např. obšírně komentuje otázku většinového rozhodování a dotýká se problémů americké demokracie (97–98 *a passim*). O klíčové charakteristice americké demokracie spočívající v silném ústavním soudu a právu na soudní přezkum (judicial review) však nepadne téměř ani zmínka. Přitom je to právě tato brzda většinového rozhodování, která brání zájmy menšin

i bez toho, aby se tyto menšiny musely podílet na politickém rozhodování formou širokého souhlasu. Silný soudní přezkum se zdá být jasnou alternativou k onomu typu konsensu, pro nějž argumentuje autor. O Ronaldu Dworkinovi, který tuto teorii slavně a s velkou filosofickou erudicí vypracoval, nicméně kniha mlčí.

Kučera také podle mého názoru ne vždy dobře integruje jednotlivé analýzy, spadající do různých oblastí, v jeden interdisciplinární celek. Kniha má relativně dobře definované téma a základní tezi, kterou se snaží hájit. Text se také dobře čte na mikroúrovni, kdy je v každém odstavci zřejmé, co je předmětem analýzy, případně co se autor snaží ukázat. Problém však nastává na úrovni kapitol a větších částí textu. Často není jasné, kam autor míří a proč se rozhodl na daném místě změnit téma a pokračovat vysvětlením nějaké jiné otázky. Například ve druhé kapitole je výklad povahy řeckých demokracií z neznámých důvodů přerušen diskusí o Machiavellim a jeho pojmu *virtú* (32–33). Rozprava o nutnosti politické jednoty u většinového rozhodování je přeřata analýzou přirozených práv u Grotia a Locka (50–52). Analýza suverenity u Hobbesa a Bodina (104–111), která zaujímá prominentní místo v kapitole o základech konsensuálního rozhodování, je následována výkladem Montesquieua a jeho koncepcí universální spravedlnosti, který do kapitoly s příslušným tématem rovněž nezapadá. Samozřejmě je možné, že tyto výklady hrají v proudu argumentace nějakou roli, a proto patří tam, kde jsou. Potíž však spočívá v tom, že autor neposkytuje jasné vysvětlení těchto možných

propojení, přičemž čtenář sám je není schopen identifikovat.

Tato nejasnost ve směřování argumentace pak má za následek, že autorova shrnutí vlastního výkladu, objevující se na počátku nebo konci kapitol, občas působí překvapivě. V první větě třetí kapitoly např. autor tvrdí, že „v závěru předchodí kapitoly bylo ukázáno, že většinové rozhodování se váže na jistou společenskou homogenitu a především na politickou jednotu“ (54). To je silný závěr. Pokud by byl pravdivý a obstojně vyargumentovaný, znamenalo by to omezení většinového rozhodování na nepluralitní státy – a tedy praktickou nemožnost většinového rozhodování v současných společnostech. Nejsem si ale vůbec jistý, jestli argument předchodí kapitoly, jenž je přerušen právě výkladem Lockova a Grotiova pojetí přirozených práv a jenž není ve svých konturách zcela jasný, může takto silný závěr ospravedlnit.

Podobně autor ke konci knihy tvrdí, že „jednou ze základních tezí mé práce je, že demokracie je úzce spjata s hospodářským rozvojem, bez něhož se stává křehkou a zranitelnou“ (174). To je opět silná a obecná teze. Bohužel jsem ani po vícenásobném čtení knihy nebyl schopen identifikovat místo anebo místa, která by toto tvrzení mohla ospravedlnit.

Mou poslední výtkou je technická stránka knihy. Opakovaně se vyskytují problémy s citováním literatury. Na str. 27 autor referuje teorii Adama Swifta („Swift ve své knize o politické filosofii vymezuje...“), přičemž z textu se čtenář nedozví, o kterou Swiftovu knihu o politické filosofii se jedná. Odkaz jednoduše chybí. Jinde autor

dokonce cituje (!) Alexise de Tocquevilla (63) a Victora Huga (68–69), taktéž bez reference. To jsou již relativně hrubá porušení akademických konvencí.

Řečeno souhrnně, kniha Rudolfa Kučery *Filosofické kořeny politického rozhodování* je jednoznačně zajímavým příspěvkem k české politické filosofii. Je psaná ostře a nebojí se kontroverze. Čtenáře proto může pro-

vokovat – tak jako provokovala mě. Má ovšem své problematické stránky. Zejména autorova argumentace nedrží dobře pohromadě, takže text nakonec představuje spíše soubor jednotlivých, parciálních analýz, historických výkladů či argumentů. To nicméně neznamená, že kniha není ve svých částech přínosná a inspirativní.

Matej Cibik